

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ САМОЕФЕКТИВНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження особистісного утворення самоефективності в юнацькому віці полягає в зростанні вимог суспільства до посилення конкурентоздатності, активності підростаючої особистості. Завдяки цьому феномену особистість відчуває впевненість у власних силах, поважає себе та використовує конструктивні стратегії при зіткненні з важкими життєвими ситуаціями в діяльності та соціальній взаємодії.

У психологічних дослідженнях поняття самоефективності вперше було концептуалізовано американським ученим А.Бандурою в 1977 році. Його ідеї підтримано та продовжено великою кількістю науковців у зарубіжній психології (К.Барбаранеллі, Б.Зіммерман, Дж.Капрара, Дж.Меддукс, Ф.Паджарес, К.Пастореллі, Д.Сервон, та ін.). В Росії дана проблема широко вивчається рядом авторів (А.В.Бояринцева, М.І. Гайдар, Т.О.Гордєєва, Р.Л. Кричевський та ін.), у вітчизняній психологічній науці вона розглядається побіжно, у взаємозв'язку з вивченням інших феноменів (І.Галецька, С.С.Занюк, І. Михайлова, А.Е.Хурчак).

Значну цінність мають дослідження, в яких загальна самоефективність поділяється на діяльнісну та соціальну (А.В. Бояринцева, М.І.Гайдар, Т.О.Гордєєва, Дж. Мадукс, О.А.Шепелева, М.Шерер та ін.). Так, ученими М.Шерер та Дж.Меддукс уперше було запропоновано розглядати самоефективність з точки зору діяльнісного та соціального виміру [13]. А.В. Бояринцева назвала їх видами та дала їм визначення. На її думку, діяльнісна самоефективність – це "оцінка власних здібностей у виконанні тих чи інших задач"; соціальна самоефективність - "прояв власних здібностей у стосунках з іншими людьми" [за 4, - с.217], що впливає на успішність у встановленні соціальних контактів

Аналіз та узагальнення літературних джерел з проблеми дослідження даного явища дає підстави розглядати самоефективність як соціальну установку, що проявляється в діяльнісному та соціальному аспектах, і діє в афективній, когнітивній та поведінковій сферах особистості.

Мета нашої статті – висвітлити психологічні особливості становлення самоефективності в юнацькому віці.

Юнацький вік є сенситивним для становлення самоефективності, оскільки цей період характеризується інтенсивним розвитком інтелектуальних здібностей, поглибленням особистісної рефлексії, прагненням до саморозвитку, самоствердженням та професійним самовизначенням. Становлення самоповаги та мотивації до навчання юнаків та дівчат сприяє посиленню здатності впевнено мобілізувати власні інтелектуальні ресурси, що обумовлює успіх у діяльності. Почуття впевненості в собі та адаптованість є передумовою успішного функціонування молодого людини в соціумі, а вибір конструктивних копінг-стратегій дає можливість активно долати труднощі в життєвих ситуаціях.

Експериментальне дослідження психічного явища самоефективності в юнацькому віці проводилось у вересні-жовтні 2008 року і охопило 239 респондентів-студентів 17-19 років Національного технічного університету "Київський політехнічний інститут" та Івано-Франківського фінансового коледжу.

Спираючись на положення ряду вчених [1, 2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14], ми визначили структуру та відповідні критерії загальної самоефективності в юнацькому віці, а саме: когнітивно-поведінкова складова – самоефективність в діяльності (бути здатним впевнено мобілізувати власні знання, уміння, навички та інтелектуальні ресурси, щоб досягти успіху); афективно-поведінкова складова – самоефективність в соціальному вимірі (здатність переживати адекватно з почуттям реальності власну адаптованість у стосунках з людьми).

Відбір основної методики здійснювався у відповідність з поставленою метою даного дослідження, з віковими особливостями юнацького віку та критеріями валідності і надійності, які визначалися іншими дослідниками і були нами підтверджені.

Вивчення індивідуальних відмінностей прояву самоефективності було здійснено з використанням опитувальника М.Шерер та Дж.Маддукс "Шкала самоефективності", адаптованим А.В.Бояринцевою [4, - с.217-219]. Методика складається з трьох шкал – загальна, діяльнісна та соціальна самоефективність. Додатковою методикою був опитувальник "Шкала загальної самоефективності" Р.Шварцера, М.Єрусалема, В.Ромека [6], за допомогою якого ми поглиблено досліджували окремі прояви самоефективності в юнацькому віці. Даний опитувальник існує в 30-ти національних версіях і отримав міжнародне визнання.

Підрахунок взаємозв'язків між основною та додатковою методиками за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена [5, - с.208-223] виявив позитивний зв'язок високої щільності ($r_s=0,95$, $p \leq 0,01$) між відповідними рівнями, що свідчить про конструктну валідність вивчення самоефективності в юнацькому віці.

Аналіз та узагальнення результатів методики М.Шерер та Дж.Маддукс "Шкала самоефективності" складався з двох частин. Перша частина – дослідження вікових тенденцій загальної самоефективності, друга – виявлення особливостей прояву рівнів самоефективності в залежності від її складових – самоефективності в діяльності та в соціальному вимірі. Підрахунок балів дав можливість визначити рівні загальної самоефективності респондентів. Кількісні результати відображені в табл.1. Підрахунок рівня достовірності розбіжностей у вибірках був зроблений за ϕ^* - критерієм кутового перетворення Фішера [5, - с.158-163].

Таблиця 1

Вікові особливості загальної самоефективності у студентів юнацького віку

N=239

Рівні	Вибірка 17-18р.		Вибірка 18-19р.		ϕ^*
	Абс.	%	Абс.	%	
Високий	47	39.16	18	15.13	2.0*
Середній	56	46.67	73	61.34	1.66*
Низький	17	14.17	28	23.53	-

*p ≤ 0,05

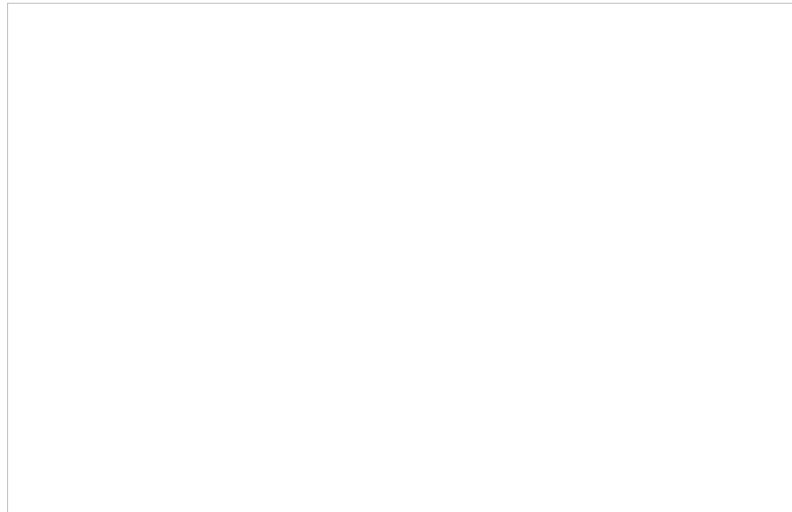

Рис.1. Вікові особливості загальної самоефективності в студентів юнацького віку

Аналіз та узагальнення отриманих результатів дав нам можливість виявити наступні вікові тенденції.

Статистично достовірно зростає *середній* рівень від 46,67% 17-18-річних респондентів до 61,34% 18-19-річних студентів($\phi^*=1,66, p \leq 0,05$). В обох вибірках він є домінуючим, котрому притаманні коливання оцінки власних здібностей від завищеної до заниженої. Для таких досліджуваних характерні очікування успіху, але одночасно невпевненість у своїх здібностях, прагнення ставити нереалістичні завдання і неспроможність досягати мети, що веде до зниження самоповаги, депресії, а відтак до захисних механізмів, маніпуляції.

Статистично значущо зменшується *високий* рівень самоефективності. У 17-18-річних студентів юнацького віку він складає 39,16%, у 18-19-річних – 15,13% ($\phi^*=2,0$ при $p \leq 0,05$). Для респондентів характерні віра у свої здібності, впевненість, уміння ставити перед собою складні, але реалістичні завдання і досягати мети. Висока загальна самоефективність, пов'язана з досягненням успіху як в діяльності, так і в сфері соціальних взаємин.

Низький рівень самоефективності збільшується статистично незначущо від 17-18 років до 18-19 років (відповідно з 14,17 % до 23,53%). У респондентів 18-19 років він займає друге місце, типовими проявами якого є невпевненість у своїх здібностях, тривожність, депресія, оскільки вони вважають, що їх зусилля будуть неефективними. Молоді люди не вірять у можливість контролю за неприємними подіями, що повторюються, вважають себе нездатними впоратися з важкими життєвими ситуаціями, проявляючи самоненависть та необґрунтовані сподівання щодо сприятливих зовнішніх умов.

Таким чином, нами виявлена вікова тенденція домінування середнього рівня загальної самоефективності, яка супроводжується зменшенням високого та збільшенням низького рівня досліджуваного нами явища у студентів 18-19 років. Це пояснюється кризою переходу від юності до ранньої дорослості, яка характеризується розчаруванням у навчальній діяльності, руйнацією життєвих планів, незадоволеністю власним становищем у суспільстві, станом загальної невизначеності.

Розглянувши вікові особливості загальної самоефективності в залежності від її рівнів, другу частину нашого експериментального дослідження ми проводили на основі аналізу складових самоефективності в юнацькому віці, результати якого наведені в табл. 2.

З метою дослідження взаємозв'язків між самоефективністю в діяльності та в соціальному вимірі із загальною самоефективністю, ми використали коефіцієнт рангової кореляції Спірмена [5, - с.208-223] і виявили позитивний зв'язок високої щільності ($r_s=0,95, p \leq 0,01$) між відповідними рівнями, що свідчить про конструктну валідність вивчення складових загальної самоефективності в юнацькому віці.

Таблиця 2

Вікові особливості самоефективності в залежності від її складових в юнацькому віці

N=239

Складові	Рівні	Вибірка 17-18 років		Вибірка 18-19 років		φ*
		Абс.	%	Абс.	%	
Самоефективність в діяльності	Високий	48	40	7	5,88	2,17*
	Середній	50	41,67	69	57,98	1,76*
	Низький	22	18,33	43	36,14	-
Самоефективність в соціальному вимірі	Високий	42	35	19	15,97	-
	Середній	53	44,17	71	59,66	1,71*
	Низький	25	20,83	29	24,37	-

*p ≤ 0,05

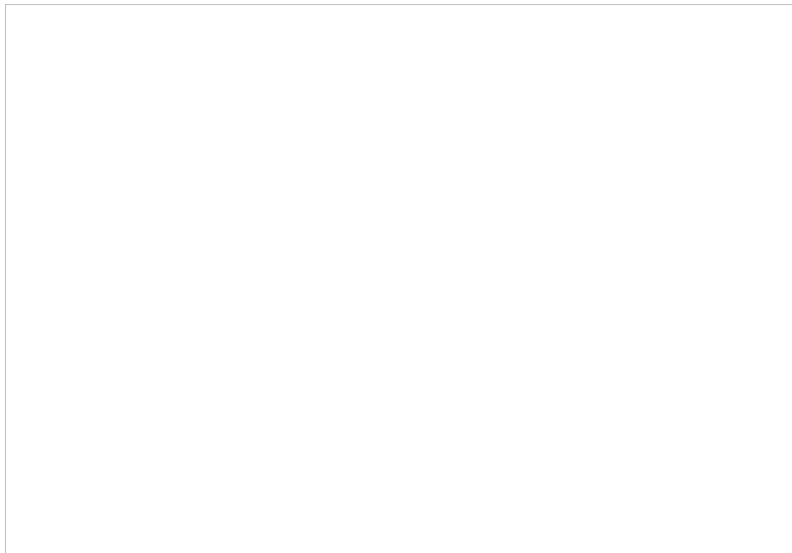

Рис. 2. Вікові особливості самоефективності в залежності від її складових в юнацькому віці

Примітки:

1. 1,3 - самоефективність у діяльності;
2. 2,4 - самоефективність у соціальному вимірі.

Аналізуючи **самоефективність у діяльності** в юнацькому віці, слід зазначити, що високий рівень притаманний 40% респондентів 17-18 років та 5,88% студентів 18-19 років. Домінуючим виступає для досліджуваних обох вибірок середній рівень, відповідно 41,67% та 57,98%. Низький рівень притаманний для 18,33% (17-18 років) та 36,14% (18-19 років).

Оптимальним для становлення особистості юнацького віку є *високий* рівень прояву когнітивно-поведінкової складової самоефективності, який зменшується статистично достовірно від 17-18 до 18-19 на 34,12% ($\phi^*=2,17$ при $p \leq 0,05$). Наше дослідження виявило, що лише високий рівень самоефективності в діяльності характеризується наявністю самоусвідомлення, що сприяє осмисленню інформації про самого себе, аналізу власних думок, переживань, учинків, інтерпретації можливих причин та наслідків. Цей рівень зумовлює безперервний процес пізнання себе, своїх здібностей, адекватну їх оцінку, що призводить до здатності впевнено мобілізувати власні знання, уміння, інтелектуальні ресурси задля досягнення успіху у діяльності. Наявність високого рівня самоефективності свідчить про використання конструктивних копінг-стратегій, зокрема ефективне подолання труднощів.

Середній рівень когнітивно-поведінкового компоненту самоефективності в юнацькому віці збільшується статистично достовірно на 16,31% ($\phi^*=1,76$ при $p \leq 0,05$). Він характеризується наявністю суперечностей в пізнавальній сфері внутрішнього світу юнаків та дівчат, що характеризується коливанням оцінок власних здібностей від заниженої до завищеної. Вагання призводять до ситуативної дезадаптації, після чого значними інтелектуальними, вольовими зусиллями особистість знижує напругу, але залишається негативна спрямованість думок про власну ефективність, що призводить до зниження самоповаги, мотивації навчання.

Низький рівень самоефективності в діяльності, який має тенденцію до збільшення на 17,81%, – це незрозуміння себе, низька оцінка власних здібностей, відсутність самоповаги, інтересу до себе, що призводить до гальмування особистісного зростання та неефективної поведінки. Низька оцінка власних здібностей та схильність до депресії сприяють використанню неконструктивних копінг-стратегій, таких як занурення в себе, емоційне дистанціювання та самозвинувачення.

Таким чином, констатується небезпечна вікова тенденція, яка проявляється в наступному. Середній рівень самоефективності в діяльності статистично збільшується; збільшується статистично недостовірно і низький рівень досліджуваного нами явища; високий рівень має статистично достовірну тенденцію до зменшення. На наш погляд, це можна пояснити тим, що відбувається криза переходу від юності до ранньої дорослості, яка характеризується втратою сенсу провідної діяльності студента – навчання, що супроводжується зростанням критичного ставлення до викладачів, розчаруванням у навчанні загалом, в обраному фаху, у власних перспективах та можливостях.

Розглянемо особливості становлення **самоефективності в соціальному вимірі** серед студентів юнацького віку. Високий рівень даної складової самоефективності зменшується статистично незначучо від 35% для 17-18-річних до 15,97% 18-19-річних респондентів (табл. 2); середній рівень, який є домінуючим в обох вибірках, статистично достовірно зростає відповідно з 44,17% до 59,66%, $\phi^*=1,71$, $p \leq 0,05$ (табл. 2); низький рівень притаманний для 20,83% (17-18 років) та 24,37% (18-19 років).

Особистостям юнацького віку з *високим* рівнем прояву афективно-поведінкової складової самоефективності притаманне почуття впевненості в собі, адаптованість у стосунках з людьми. Дані респонденти пишуться собою, переживають симпатію до себе, яка проявляється в задоволенні власною особистістю, приймають не лише власні переваги, а і недоліки; в складних та проблемних ситуаціях взаємодії з оточуючими надають перевагу активному вирішенню проблем.

Середній рівень характеризується високою напругою в переживанні негативних і позитивних емоцій по відношенню до власної особистості. На цьому рівні спостерігаються прояви почуття антипатії до власної особистості, що періодично чергуються з симпатією, проте утруднюються використанням захисних механізмів і переходять у переважання антипатії до власного Я, неприйняття не тільки власних недоліків, а і переваг. Також респондентам даного рівня характерне зниження впевненості у власній ефективності в стосунках з оточуючими та використання напівконструктивних копінг-стратегій, таких як відволікання та соціальне відволікання, а не активне вирішення проблеми.

Низький рівень даної складової самоефективності відрізняється емоційною напругою, надмірною фіксацією, неконтрольованістю негативних переживань, які спричинені зниженням впевненості у власних силах, психічним відчуженням, усамітненням, нерозумінням оточуючих людей та соціальної дезадаптації.

Отже, нами виявлені негативні тенденції прояву самоефективності в соціальному вимірі, що характеризується зниженням високого рівня та статистично достовірним збільшенням середнього. Кризовий стан розповсюджується і на самоефективність в соціальній сфері. Він проявляється у почутті самотності, незадоволеності, ворожості, униканні та перериванні стосунків. Підсилюється також емоційна відчуженість - знецінювання, нездатність до прихильності та

прийняття особистістю себе та інших.

Таким чином, нами висвітлено психологічні особливості становлення самоєфективності в юнацькому віці. Аналіз та узагальнення результатів експериментального дослідження, яке проводилося в два етапи, а саме дослідження вікових тенденцій загальної самоєфективності та особливостей прояву її складових (самоєфективності в діяльності та у соціальному вимірі), дав можливість зробити наступні висновки. Прослідковується небезпечна вікова тенденція статистично достовірного зростання середнього рівня та незначне збільшення низького рівня загальної, діяльнісної та соціальної самоєфективності в студентів 18-19 років. Оптимальним для становлення особистості юнацького віку є високий рівень досліджуваного нами явища. Нами виявлено статистично значуще зменшення високого рівня загальної самоєфективності та самоєфективності в діяльності, а також статистично недостовірне зниження даного рівня самоєфективності в соціальному вимірі. Виявлена вікова тенденція підтверджує наявність кризи переходу від юності до ранньої дорослості та доводить необхідність психокорекційного втручання.

Наступним етапом нашого дослідження є вивчення взаємозв'язків самоєфективності з особистісними утвореннями в юнацькому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – СПб. : Евразия, 2000. – 320 с.
2. Гайдар М.И. Развитие личностной самоэффективности студентов-психологов на этапе вузовского обучения: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Марк Игоревич Гайдар. – Воронеж, 2008. – 260с.
3. Капрара Дж. Психология личности / Дж. Капрара, Д. Сервон. – СПб. : Питер, 2003. – 638 с.
4. Митина Л.М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л.М. Митина. – М. : Изд. "МОДЭК", 2003. – 400 с.
5. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб. : "Речь", 2007. – 350 с.
6. Шварцер Р. Русская версия шкалы общей самоэффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема / Р. Шварцер, М. Ерусалем, В. Ромек // Иностранная психология. – 1996. – №7. – С.71-76.
7. Первин Л. Психология личности: Теория и исследования / Л. Первин, О. Джон [пер. с англ. М.С. Жамкочьян; под ред. В. С. Магуна]. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 607 с.
8. Bandura A. Exercise of personal and collective efficacy in changing societies / Albert Bandura // In A.Bandura(Ed), Self-efficacy in changing societies. - Cambridge: Cambridge University press, 1995. – P.1-45.
9. Bandura A. Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change / Albert Bandura //Psychological review. – 1977. – Vol.84(2). – P. 191-215.
10. Bandura A. Self-efficacy / Albert Bandura // Encyclopedia of human behavior. – 1994. – Vol.4. – P.71-81.
11. Bandura A. Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning//Educational psychologist. – 1993. – Vol.28(2). – P.117-148.
12. Pajares F. Current directions in self-efficacy research / Frank Pajares // In Maehr M. &Pintrich (Eds) Advances in motivation and achievement. – Greenwich, CT: JAI Press, 1997. – P.1-49.
13. Sherer M. The self-efficacy scale: construction and validation / M.Sherer, J.E.Maddux, B.Mercandante, S. Prentice-Dunn, B.Jacobs, R.Rogers // Psychological reports. – 1982. – Vol.51. – P.663-671.
14. Urdan T. Self-efficacy beliefs of adolescents / T.Urdan, F. Pajares. – Information Age Publishing, Greenwich, 2006. – 380 p.

Подано до редакції 13.11.09

РЕЗЮМЕ

У статті аналізуються та узагальнюються результати експериментального дослідження психологічних особливостей становлення самоєфективності в юнацькому віці на основі опитувальника М.Шерер та Дж. Маддукс "Шкала самоєфективності", адаптованого А.В. Бояринцевою. Виділяються складові загальної самоєфективності, визначаються критерії та показники даного конструкту, дається характеристика його рівнів.

Ключові слова: загальна самоєфективність, самоустановка, самоєфективність у діяльності, самоєфективність у соціальному вимірі, складові, критерії, показники, рівні.

В.В. Лукьяненко

ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТАНОВЛЕНИЯ САМОЭФФЕКТИВНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются и обобщаются результаты экспериментального исследования психологических особенностей проявления самоэффективности в юношеском возрасте на основе опросника М. Шерер и Дж. Маддукс "Шкала самоэффективности", адаптированного А.В. Бояринцевой. Выделяются составляющие общей самоэффективности, определяются критерии и показатели данного конструкта, дается характеристика его уровней.

Ключевые слова: общая самоэффективность, самоустановка, самоэффективность в деятельности, самоэффективность в социальном измерении, составляющие, критерии, показатели, уровни

V.V. Lukanenko

INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF SELF-EFFICACY FORMATION IN ADOLESCENCE

SUMMARY

The article analyzes and generalizes results of experimental investigation of self-efficacy formation in adolescence based on a questionnaire by M.Sherer and J. Maddux "Self-efficacy Scale" adapted by A. Boyarintseva. The author points out components of general self-efficacy, determines criteria and indices of such construct, and characterizes its levels.

Keywords: general self-efficacy, self-setting, self-efficacy in activity, self-efficacy in social dimension, constituents, criteria, indices, levels.